

A KÜLFÖLDI MŰKÖDŐTŐKE SZEREPE A KÖZÉP-DUNÁNTÚL ÁTALAKULÓ GAZDASÁGÁBAN

(The Role of Foreign Capital in the Transforming Economy of Central Transdanubia)

BARÁTH GABRIELLA – MOLNÁR BALÁZS –
SZÉPVÖLGYI ÁKOS

Kulcsszavak:

működőtőke gazdasági szerkezetváltás Székesfehérvár Tatabánya

A tanulmány a külföldi működőtőke befektetések nemzetközi és hazai trendjeinek áttekintésével, az új trendek regionális dimenzióinak bemutatásával értelmezi az új gazdasági szereplők telephely-választási stratégiáit, a Közép-dunántúli térségbe települt multinacionális vállalatok jövőbeni terveit, és két városi mintaterület, Székesfehérvár és Tatabánya példáján összegzi a különböző adottságú területek eltérő fejlődési pályáinak sajátosságait.

Napjainkban a hazai szakirodalom egyik sokat vitatott kérdése a gazdasági szerkezet átalakulásának problematikája, azon tényezők összessége, amelyek szerepet játszottak és játszanak ebben a folyamatban.

A nyolcvanas évek végén kibontakozó, majd a kilencvenes évek elején elmélyülő gazdasági, politikai, társadalmi válság az egész kelet-közép-európai térség fejlődésére rányomta bélyegét. A tulajdonviszonyok átalakulását befolyásoló külföldi tőkebefektetések egyre nagyobb szerepet játszottak a gazdaság átstrukturálódásában, mind Közép-Európa, mind hazánk viszonylatában.

A tanulmány a külföldi működőtőke befektetések nemzetközi és hazai trendjeinek áttekintésével, az új trendek regionális dimenzióinak bemutatásával értelmezi az új gazdasági szereplők telephely-választási stratégiáit, a térségbe települt multinacionális vállalatok jövőbeni terveit, és két városi mintaterület, Székesfehérvár és Tatabánya példáján összegzi a különböző adottságú területek eltérő fejlődési pályáinak sajátosságait.

A tanulmány elkészítéséhez a vonatkozó szakirodalom feldolgozása, valamint a térségben végzett kutatások eredményei szolgáltak alapul.

A működőtőke kihelyezés nemzetközi jellegzetességei

A gazdaság, elsősorban az ipari termelés nemzetköziesedése már a 19. században megindult, de ekkor döntően a gyarmati rendszerhez kapcsolódott. Az európai gyarmatosító államok, elsősorban Anglia, Franciaország és Németország jelentős tőkét helyeztek ki gyarmati területeire. A befektetések célterületei Afrika és Ázsia voltak, céljuk elsősorban a növekvő ipari termelés nyersanyag-szükségleteinek kielégítése. A gyarmatok megszűnésével az 1970-es évek elején a nemzetközi működőtőke-kihelyezés folyamata újra felerősödött. Ez elsősorban az alacsony

bérű, fejlődő országokat érintette. A kitelepített vállalatok munkaerő- és energiaigényes, környezetszennyező termelést folytattak. Ekkor vált általánossá a nemzetközi bedolgozás, a külföldi összeszerelés, az iparágakon belüli nemzetközi munkamegosztás. A tőkeerős nagyvállalatok határokon túli terjeszkedését a hetvenes évek elején tehát elsősorban a hazainál olcsóbb munkaerő és az alacsonyabb járulékos költségek – távközlés, szállítás, olcsó energia – vezérelték, ezeknek a feltételeknek akkoriban a fejlődő országok feleltek meg leginkább.

A folyamat további erősödésének azonban gátat szabtak a fejlődő országok adósságproblémái, az instabil politikai háttér, a tőkebefektetések szigorítása és a megemelkedett munkaerő költségek. Ezzel egyidőben viszont enyhültek a nemzetközi pénzügyi előírások, beindultak a privatizációs programok, ami a transznacionális cégek újabb, gyors – térben a korábitól eltérő – terjeszkedését tette lehetővé, de már piacszerzési szándékkal.

A növekvő befektetések miatt az 1990-es évek közepére az államok termelését és fogyasztását legközvetlenebb módon a transznacionális vállalatok kapcsolják össze. Jellemző rájuk, hogy a nemzetközi tőkeáramlás meghatározó szervezetei, nemzetközi termelést és értékesítést folytatnak, a technikai fejlődés mozgatói és a nemzetközi pénzügyi mozgások fő lebonyolítói.

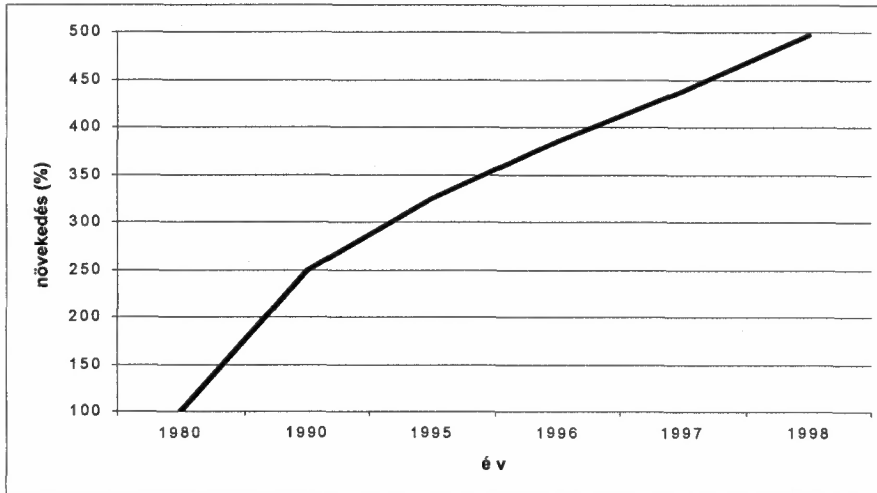
A transznacionális vállalatok megjelenésével a kialakuló gazdasági együttműködések nem korlátozódnak nemzetgazdasági szintre, hanem a nemzetközi rendszert is befolyásoló, államok közötti együttműködést is növelik. Az együttműködések hatására kölcsönös függőség alakul ki. A kölcsönös – államok közötti – függőség erősödése több szinten valósulhat meg, így vannak példák elszigetelt kölcsönhatásokra, amelyek az államok viszonyát, termelési és fogyasztási szokásait alig befolyásolják, intenzív kölcsönhatásokra, amelyek tartós, sokrétű kapcsolatot feltételeznek, illetve a gazdasági kapcsolatokon túlmutató, sok esetben politikai interdependenciára is (Simai 2000).

1998-ban a világ összes országába irányuló közvetlen külföldi tőke (FDI – Foreign Direct Investment) állomány 4088,1 milliárd USD volt (*World Investment Report* 1999), míg ez az érték 1980-ban még nem haladta meg a 650 milliárd USD-t. A közvetlen külföldi tőke állomány mértékének növekedését mutatja az 1. ábra.

Az 1998-ban regisztrált értékből 1,8% (83 milliárd USD) érkezett a kelet-közép-európai országokba, ami az összes volumenhez képest – abszolút értékben – igen alacsonynak tekinthető. Ezzel szemben a fejlődő országok (elsősorban Latin-Amerika és DK-Ázsia) részesedése meghaladta a 25%-ot. Lényeges azonban, hogy míg a világon az összes FDI állomány 1990–98 között mintegy 230%-kal nőtt, addig ez a mutató Kelet-Közép-Európában 2800%-os volt. A volt szocialista blokkon belül 1998-ban Magyarország – Lengyelország után – a második legnagyobb FDI fogadó volt (az összes tőke 18,8%-ával), ez a részesedés azonban csökkenő tendenciát mutat (1995: 27,5%). Az egy főre jutó befektetésekben viszont Magyarország áll az első helyen.

1. ÁBRA

A közvetlen külföldi tőkebefektetések volumenének növekedése (1980=100)
(Increase of Foreign Direct Investments)

Forrás: World Investment Report 1999.

A működőtőke szerepe Kelet-Közép-Európában

A kelet-közép-európai államok a nyolcvanas évek végén jelentős politikai és ennek következtében gazdasági változásokon mentek keresztül. A tervgazdaság piacgazdasággá történő átalakulása, a KGST megszűnése, a politikai enyhülés, a fejlett országok felé történő nyitás, a korábbi felvevőpiacok megváltozása és a megújuló törvényi szabályozás eredményeképpen a közvetlen külföldi tőkebefektetések célterületévé – potenciális telephellyé – váltak. Az elmúlt tíz év tapasztalatai alapján megállapítható, hogy ez a tőke-beáramlás alapvetően meghatározta a fogadó országok gazdasági szerkezetét és fejlődésük mértékét (Árva 1995).

Az érintett országok korábbi gazdasági teljesítőképességük, gazdasági bezárkózottságuk mértéke és a rendszerváltás ütemének különbségei alapján eltérő intenzitással vonzották a közvetlen külföldi befektetéseket (1. táblázat).

A tőke beáramlása a nemzetközi trendeknek megfelelően kezdődött meg. Ezeket figyelembe véve Csehország, Lengyelország és Magyarország tőkevonzási képessége bizonyult a legnagyobbaknak. Ezekben az országokban a megindult befektetési hullám ma is tart, ennek fő oka, hogy ezen államokban az átalakulás folyamata töretlen. Szintén lényeges, hogy az Európai Unióhoz első körben csatlakozó országok még vonzóbbá válhatnak a közvetlen külföldi tőkebefektetések számára, mivel gazdaságirányításuk és szabályozásuk hasonul a nyugat-európai országokéhoz. Mindezek ellenére a térség aránya a világ közvetlen külföldi tőkebefektetés-állományában még mindig alacsony.

1. TÁBLÁZAT

A közvetlen külföldi tőkebefektetések megoszlása Kelet-Közép-Európa országaiban (%)
(Distribution of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe)

	1990	1995	1998	1999
Albánia	n.a.	0,6	0,5	0,4
Belorúszia	n.a.	0,1	0,6	0,7
Bulgária	0,1	0,9	1,8	2,2
Csehország	45,5	20,2	17,1	15,8
Észtország	n.a.	2,0	2,2	2,4
Lettország	n.a.	1,7	1,9	1,8
Litvánia	3,2	1,0	1,9	2,0
Lengyelország	3,6	21,6	26,7	29,2
Magyarország	19,0	27,5	18,8	18,6
Moldova	n.a.	0,3	0,3	0,3
Románia	25,6	3,2	5,2	5,3
Oroszország	n.a.	15,0	16,8	16,1
Szlovákia	2,9	3,4	3,0	2,0
Ukrajna	n.a.	2,5	3,3	3,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: World Investment Report 1999.

A térségbe érkező közvetlen külföldi tőkebefektetések a kilencvenes évek elejétől az olcsó munkaerőre alapultak, – a nemzetközi trendeknek megfelelően – azonban az elmúlt tíz évben az olcsó munkaerő érezhetően szerepét veszítette, az ezen alapuló beruházások ma már elkerülik ezeket az országokat. A bért munkára alapozott befektetések technikai igénytelenségükkel egyre kevésbé vonzóak a fogadó országok számára. Annál inkább lényeges, hogy a viszonylag magas képzettségű munkaerő versenyelőnyt teremtő képessége tegye fontossá a térséget a közvetlen külföldi tőkebefektetések számára. A trendek alapján az látszik, hogy a transznacionális vállalatok tőke-kihelyezési politikája az elmúlt évtizedben jelentősen megváltozott, Kelet-Közép-Európában is kiemelt szerepet kapott a *piacszerzés lehetősége, az infrastrukturális fejlettség, a finomodó jogi szabályozás, a hosszú távú versenyképességet biztosító politikai és gazdasági stabilitás és az újonnan kialakuló támogatási rendszerek.*

Változnak a térségben a közvetlen külföldi tőkebefektetések lokalizációs szempontjai is. A kivitelezésben továbbra is lényegesek – a kilencvenes évek elején térségünket jellemző olcsó munkaerő mellett – a természeti erőforrások, a piaci növekedés és kilátások, a támogatások nagysága, valamint a munkaerő-piaci lehetőségek alakulása. Egyre nyilvánvalóbb azonban az is, hogy a helyi tényezőkben előretörnek az úgynevezett teremtett eszközök, olyan tényezők, amelyeket a magasan képzett munkaerő állít elő technikai és technológiai ismeretei nyomán, csaknem függetlenül a korábbi, hagyományos beruházási tényezőktől.

A fentiekből kiderült, hogy *a transznacionális vállalatok gazdasági súlyuknál fogva komoly befolyást gyakorolnak a térség gazdaságpolitikájára, de társadalmi változásokat is indukálnak.* Az állam, illetve az állami szereplők súlya az utóbbi tíz

évben (a helyi társadalmi és gazdasági viszonyok alakításában) jelentősen visszaszorult. Ez sok tekintetben pozitív folyamat, de vannak negatívumai is. Pozitív, mert a rövid távú gazdasági fejlődést szolgálja. Ugyanakkor bizonyos alapfeladatok ellátásában nem csökkenhet az állami szerep, mert az hosszú távon gátolni fogja a fejlődést. Ilyen alapfeladatok az oktatás, mivel a piac az oktatási feladatokat csak korlátozottan képes ellátni, nem nélkülözhető a központi támogatás. A másik ilyen tényező a kultúra, ezen belül is a nemzeti kultúra, amely szintén hosszú távú gazdasági növekedési tényező. Ez a kettő azért nagyon fontos, mert a nemzetközi tapasztalatok alapján megállapítható, hogy az oktatási és kulturális beruházások sokkal nagyobb lendíthetnek egy térség fejlődésén, mint a fizikai tőkébe történő beruházások. További három, nem elhanyagolható állami beavatkozási terület emelhető ki, ezek az infrastruktúra fejlesztése, az állampolgárok biztonsága és a közegészségügy.

A külföldi működőtőke megjelenése Magyarországon

A hazánkba érkező beruházások az 1989-ben elfogadott Társasági törvény és az 1988-ban elfogadott Külföldi Befektetésekre vonatkozó törvény (1988/XXIV. tv.) megszületése után indultak meg.

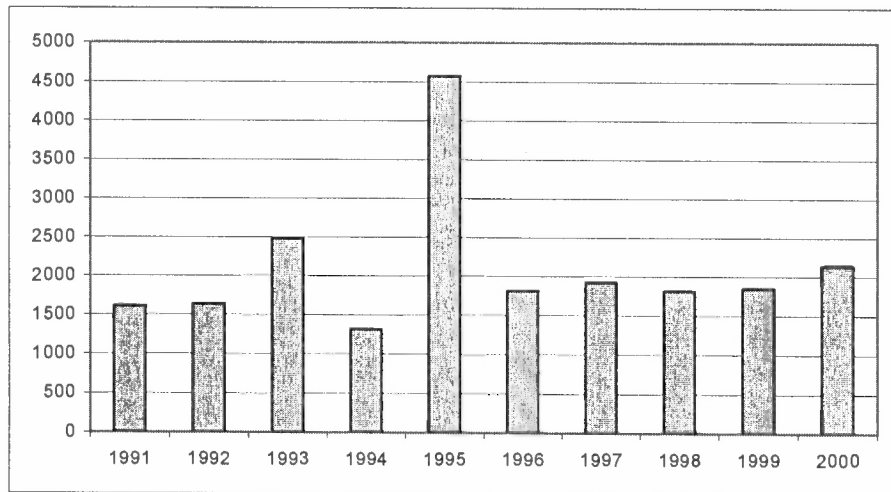
A kilencvenes évek elejétől Magyarországon az említett szabályozók alapján a tulajdonosi struktúra megváltozott. Ez három – egyidejű – folyamat, a privatizáció, a zöldmezős beruházások és az új vállalkozások alakulásának eredménye (*Findrik-Szilárd 2000*). Az utolsó jelentős része a korábban csődbe jutott állami vállalatok eszközeinek felvásárlásával alapozta meg tőkét. A privatizációról elmondható, hogy az állam összes vagyonának mindössze 20%-át tette ki. A privatizáció mellett a tulajdonosi struktúra átalakulásában a zöldmezős beruházások szerepe kiemelt, ezeken keresztül másfélszer akkora tőke érkezett, mint a privatizáció kapcsán. Ennek több mint fele hat nagy befektetőhöz köthető (GM, Suzuki, Audi, IBM, Ford, Gardin Glass). Ágazati bontásban jellemző, hogy messze kiugró a gépipar részaránya (az összes beruházás mintegy 2/3-a), ebben is a legjelentősebb a gépkocsi-gyártás és az elektronikai alkatrészek gyártása. A külföldi tőkével működő vállalatok a húzó ágazatokat preferálják, ezért a magyarországi gazdaság ágazati struktúrája megközelítette a modern piacgazdaságokét. A transznacionális vállalatok – éppen a korábban említett tényezők miatt – mára komoly szerepet vállalnak a fogadó ország gazdaságpolitikájának alakításában, ennek megfelelően Magyarország termelési kapacitásait is egyre nagyobb mértékben a fejlett országok társaságai ellenőrzik. Fontos azonban, hogy ez a világméretű folyamatban nem túl jelentős, lényegesen elmarad Latin-Amerika vagy Ázsia integrálásához képest (*Diczházi 1999a*).

A hazai rendszerváltás, a külkereskedelem liberalizálásának első időszakában Magyarország gazdasági és társadalmi mutatói romlottak. A válság mélypontját 1992-ben érte el, ekkor a KGST összeomlása és a hazai kereslet drasztikus csökkenése miatt az ország gazdasági teljesítménye, a foglalkoztatási mutatók és a

jövedelemmutatók is mélypontra kerültek. Az ezt követő két évben megindult növekedés volumenében jelentős volt, de a külkereskedelmi és fizetési-mérleg egyensúly felborulásával járt, amit a külföldi tőke befektetések sem tudtak feloldani (Hamar 1999). Az 1995-től – a gazdasági stabilizáció következtében – meginduló exportorientált fejlődés azonban már a külföldi befektetések ugrásszerű növekedésével járt, amely az azóta eltelt öt évben egyenletes többeáramlást, a gazdaság hosszú távú stabilizálását eredményezte (2. ábra).

2. ÁBRA

Külföldi működőtőke befektetések Magyarországon (millió USD)
(Foreign Direct Investment in Hungary)

Forrás: KSH 2000.

A beruházások országon belül területileg differenciált, de összességében gyors növekedése több tényezőnek köszönhetően indult meg. Ezek közül lényeges a befektetésekhez szükséges szabályozási háttér mellett a megfelelő infrastrukturális háttér megteremtése, valamint a nagyon lényeges fogadókészség (Meskó 2000).

A magyarországi befektetéseknek két fő oka a *piacszerzés* lehetősége (elsősorban volt szovjet piacok) és az a globális trend, miszerint a közvetlen külföldi tőkebefektetések gyorsuló bővülése mögött egyre inkább a *határokon átnyúló összeolvadások és felvásárlások* figyelhetők meg. Érdemes kiemelni, hogy a transznacionális vállalatok fokozódó mértékben vonulnak ki a nem alapvetően fontos tevékenységekből, s ezeket kihelyezik más régiókba, országokba. Ezzel egyidejűleg stratégiai erejüket a számukra lényeges és fontos tevékenységekre összpontosítják, hogy itt felvásárlásokkal és összeolvadásokkal megtartsák, növeljék versenyelőnyüket. Ennek eredményeképpen Magyarországon is megjelent a legnagyobb (a tőke 15%-át és a foglalkoztatottak 20%-át adó) 100 transznacionális vállalat nagy része. Ilyenek többek között a GE, a Ford, az IBM, a Nestlé, a Hoechst, az ABB és az Unilever.

A globalizációt meghatározó tényezők hatására a közvetlen külföldi tőkebefektetések módszerei, eszközei is változnak. A technikai modernizáció és az újítások szerepe egyre fontosabb a versenyképesség megszerzése, illetve megtartása szempontjából. A liberalizáció és privatizáció továbbra is lényeges motívum, de a technikai fejlődés szerepe hazánkban is egyre fontosabb a cégek versenyhelyzetének fokozásában.

A külföldi működőtőke szerepe Közép-Dunántúl átalakuló gazdaságában

Az országban lezajló változásokkal, a politikai, gazdasági átalakulási folyamattal párhuzamosan az 1990-es évek elején Közép-Dunántúl térségében is kezdtek kibontakozni a gazdasági és társadalmi válság jelei. Az évtized elején bekövetkező és elmélyülő válságból a régió sikeresen kilábal az évtized során, és mára hazánk egyik legdinamikusabban fejlődő térségévé vált. A gazdasági és társadalmi mélypontról való elmozdulást segítette a régió kedvező adottságainak felismerése és kihasználása, valamint a régió nemzetközi szerepének növekedése. A tudatos tervezési és fejlesztési folyamatok eredményeként Közép-Dunántúl területe a külföldi működőtőke befektetések célpontjává vált. Ebben a folyamatban kulcsszerepe volt a régió kedvező földrajzi fekvésének. A közép-európai térségben kirajzolódó erővonalak, fejlődési pályák a régióban keresztezik egymást. Az egyik, az európai magtérshöz kapcsolódó fejlődési zóna, a dél-bajor innovációs tengelyre fűződő, Prága, Bécs–Pozsony–Győr térség, a másik pedig a mediterrán övezethez kapcsolódó fejlődési irány. A kirajzolódni látszó erőcentrumok hosszú távon befolyásolhatják a régió fejlődését. A kedvező földrajzi fekvést mutatja a Helsink-i folyosók elhelyezkedése is, melyek közül három (IV., V., VII.) keresztül halad Közép-Dunántúl területén, kialakítva, erősítve a régió tranzit szerepét Nyugat-Európa és Délkelet-Európa között. Közép-Dunántúl országon belüli elhelyezkedése is kedvező, hiszen a két gazdaságilag legdinamikusabban fejlődő térség, Nyugat-Dunántúl és Közép-Magyarország szomszédságában található.

A tőkebefektetők letelepedésében meghatározó tényező volt továbbá az egyes térségek „*starthelyzete*” (Nemes Nagy 2001, 29), vagyis a kilencvenes évek fejlődési folyamatait vizsgálva az évtized elején meghatározó társadalmi-gazdasági fejlettség, a helyi tradíciók, egyedi adottságok szerepe, a belső és külső fejlesztési források aránya, a helyi aktivitás differenciáltsága és hatékonysága (Nemes Nagy 2001, 31). A fejlett infrastruktúra, a tömegkommunikációs hálózatok megléte, a szakképzett és olcsó munkaerő, a meglévő munkakultúra, a közép- és felsőfokú oktatási bázis (Baráth–Molnár–Szépvölgyi 2001) mellett nem elhanyagolható szempont az adott térség önkormányzati vezetésének hozzáállása, a tudatos városmarketing kialakítása, a válságkezelési technikák kidolgozása, az adaptációs készség és az innováció fogadásának feltételei. A régió egyes területein a felsorolt tényezők különböző mértékben és súllyal vannak jelen.

A külföldi érdekeltségű vállalkozásokat, a külföldi tőke jelenlétét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy 1999-ben az országban összesen mintegy 25 000 külföldi

érdekeltségű vállalat működött, 3000 milliárd forint jegyzett tőkével, melynek 85%-a volt tisztán külföldi tulajdon. A Közép-dunántúli régióban található külföldi érdekeltségű vállalkozások száma valamivel több mint 1600, a jegyzett tőke értéke pedig több mint 200 milliárd forint. A 87%-os külföldi tulajdon Közép-Dunántúl esetében meghaladja az országos átlagot. A régió megyéit tekintve a külföldi tőke nem azonos mértékben van jelen. A külföldi érdekeltségű vállalkozások száma Veszprém megyében a legmagasabb, itt található a régióban működő szervezetek közel fele, jegyzett tőkéjük azonban mindössze 20%-a a régió egészének. Fejér megyében realizálódik a régió külföldi működőtőke befektetésének 50%-a, azaz több mint 100 milliárd forint, aminek közel 90%-a van külföldi tulajdonban. Ennél magasabb arányú külföldi részesedés jellemzi Komárom-Esztergom megyét közel 100%-os értékkel. A befektetések nagysága jellemezhető az egy vállalkozásra jutó tőkeimport értékével, amely a régió esetében megegyezik az országos átlaggal.

A Közép-dunántúli régióban található az országban működő külföldi érdekeltségű vállalkozások 6,5%-a a jegyzett tőke szintén 6,5%-os értékével. Kedvezőbb a helyzet a vidék és az ország viszonylatában, ekkor ugyanis a szervezetek 13, a jegyzett tőke 15%-a található a régióban, amely értékekkel előkelő helyen áll a régiók rangsorában. A Közép-Dunántúlon az utóbbi években csökkent a külföldi érdekeltségű vállalkozások száma, a jegyzett tőke értéke azonban folyamatosan emelkedik. Ez azt mutatja, hogy a nagyobb tőkeérdekeltségű vállalatok száma emelkedik. Szintén emelkedett az egy vállalkozásra jutó tőkebefektetések nagysága. Az egy vállalkozásra jutó jegyzett tőke értéke a régió egészét tekintve 120 000 millió forint, melyből a külföldi részesedés meghaladja a 80%-ot. A régió megyéit tekintve Fejér megye vezet az egy vállalkozásra jutó jegyzett tőkét illetően 235 millió forint értékkel, mellyel országos viszonylatban is előkelő helyen áll. Jelentős eltérések mutathatók ki a külföldi tőke jelenlétét illetően a régió egyes területein. A vállalkozások számát tekintve a székesfehérvári és tatabányai kistérség együttes súlya mintegy 25%. A külföldi tőke jelenléte pedig e két kistérség esetében 42%-a a régió egészének (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT

A Közép-dunántúli régió legtöbb külföldi érdekeltségű vállalkozással és legnagyobb tőkével bíró öt kistérsége, 1998

(The Five Small Regions of Central Transdanubia with the Largest Number of Foreign Owned Companies and the Highest Foreign Capital)

Kistérség	Vállalkozás száma (db)	Vállalkozás aránya a régióban (%)	Külföldi tőke millió forint	Külföldi tőke aránya a régióban (%)
<i>Székesfehérvári</i>	253	13,9	56 981	35,7
<i>Tatabányai</i>	199	11,0	26 943	16,9
<i>Tapolcai</i>	197	10,8	16 423	10,3
<i>Veszprémi</i>	181	10,0	13 095	8,2
<i>Balatonfüredi</i>	133	7,3	9 962	6,2
<i>Összesen</i>	963	53,0	123 404	77,3

Forrás: KSH Kistérségek 2000.

A külföldi érdekeltségű vállalkozások gazdasági ág szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a gazdasági szervezetek számát és a tőkebefektetések nagyságát tekintve is az ipari szektor, azon belül a gépgyártás és az elektronika a legjelentősebb. Az ipari szektor súlyát az *egy lakosra jutó ipari termelés* is mutatja, amely a második legnagyobb az országban, elérve az országos átlag kétszeresét. A régió megyéit tekintve Fejér és Komárom-Esztergom megyében az évtized során az ipari termelés jelentősen emelkedett (Fejér megyében az 1992. évihez képest négyszeresére nőtt), Veszprém megye ipari termelése az évtized elején jellemző értékek 60%-át állítja elő.

A működőtőke hatása Székesfehérvár és Tatabánya gazdasági szerkezetváltási folyamataira

A kilencvenes évek elejétől a Közép-dunántúli régióba áramlott működőtőke jelentős része két városba, elsősorban Székesfehérvárra, valamint Tatabányára került az ide telepedett transznacionális vállalatok beruházásai révén (ennek értéke a két városban együttesen meghaladja a 170 milliárd forintot). A két város gyors gazdasági és ettől elmaradó infrastrukturális és társadalmi fejlődésének példája hűen tükrözi a differenciált települési és területi gazdasági-társadalmi szerkezetváltás folyamatát a régióban és az ország egészét tekintve is. Mindezt a gazdasági szférában gyors, de másutt vontatottan haladó változást egyértelműen a külföldi tőke beáramlása indukálta. A két város rendszerváltozás körüli kiindulási gazdasági-társadalmi helyzete nagyobb részben eltért egymástól. Gazdasági sikerük kulcsa viszont annyiban közös, hogy mindkét település ezekhez az eltérésekhez később messzemenően hozzáigazította különböző fejlesztési elképzeléseit.

Székesfehérvár hagyományos, hosszú történelmi és társadalmi fejlődést járt be, ezek után érte el a települést és környékét az 1980-as évek végétől kiteljesedő gazdasági-társadalmi és környezeti válság, míg Tatabánya elődtelepülései extenzív fejlesztésű iparosítás, egyoldalú fejlődés révén kapcsolódtak egybe¹. A kilencvenes évek elején még úgy látszott, hogy az új városokban majd lassabban zajlanak le az átalakulási folyamatok, mint a hagyományos módon fejlődött városokban. Az utóbbiak adaptációs készségét ugyanis a köztudat jóval erőteljesebbnek gondolta szélesebb társadalmi rétegeik és diverzifikáltabb gazdaságuk, nyitottabb termelési és kereskedelmi tradícióik miatt. Viszont nehezebben orvosolhatónak hittük az egy-egy iparágától és a központi redisztribúciótól is jobban függő, esetlegesen egyoldalúan képzett és szűkebb keresztmetszetű társadalmi rétegekkel jellemezhető új városok – mint pl. Tatabánya – hirtelen kialakult társadalmi-gazdasági problémáit.

A piacvesztés következtében, az átalakítások során, illetve a gazdaságtalan működés következtében csődbe jutott, vagy jelentősen visszaesett termelésű állami vállalatok lettek a leépülési folyamatok mozgatórugói mindkét településen. Ennek mértéke azonban jelentősen eltért az adott vállalatok működőképessége, privatizációja és átalakulási lehetőségeinek függvényében. Ez jobban kedvezett a

székesfehérvári cégeknek, a város és környéke népességének, mivel meghatározó cégei ma is, és folyamatosan fennálltak, esetenként prosperáltak is (pl. Alcoa-Kőfém, Videoton, Ikarus). Ez a helyzet a beszállítói pozícióra áhító Fejér megyei kis- és középvállalkozói szektornak is kedvező volt, mivel *a korábbi magyar nagyvállalati struktúrából fennmaradt végső összeszerelő vállalatok részben megerősödvé, részben kisebb-nagyobb nehézségekkel küzdve, de folyamatosan jelen voltak Székesfehérváron*. Ezek általában szerényebb követelményeket támasztanak saját beszállítóikkal szemben, megteremtve az ugródeszkát a későbbi „mélyvízhez”, hiszen maguk is ebből a szektorból „nőtték ki” magukat, és töltenek be ma integrátori funkciókat, közvetítik a technológiai, minőségi és logisztikai követelményeket. A Videoton szétesése után elektronikai kisvállalkozások tömege alakult a városban és a megyében, melyek az akkori bizonytalan körülmények, a nem megfelelő technológia és minőség, a „láthatatlanság” és legfőképpen a kooperációhiány miatt lassan az újra megerősödő, romjaiból felálló nagyipar áldozatai lettek, mivel bedolgozóként túlzottan elaprózott tömeget képviseltek. A később érkezett transznacionális vállalatok pedig saját hálózattal rendelkeztek, mely csak a nagyobbak csatlakozását – mint pl. maga a Videoton – tűrte meg.

Előny Fejér megyében az is, hogy a kevésbé éles versenyhelyzetben lévő, lassabban fejlődő, de minőségi követelményekben nem csekélyebb termelési ágazatokban – például környezetvédelmi gépipar, élelmiszeripar – a termelés kevésbé szegmentált, a beszállítói hierarchiák kevésbé kiépültek, a beszállítói csoportoknál nagyobb hozzáadott érték realizálódhat, az árcsökkenés is elviselhető nyomású és a szakértelem iránti igény is magasabb. A két városban lévő és a megyei kis- és középvállalkozások (KKV-k) zöme alkalmatlan arra, hogy transznacionális cégek beszállítója legyen, holott a nemzetközi nagyvállalatok elvileg, az alacsony költségek miatt alkalmaznák őket beszállítóként. A betelepülő cégek közül azonban kevés hajlandó a szigorú minőségi és hatékonysági elvárásainak nem megfelelő KKV-kat preferálni, hiszen beszerzéseik globálisan dölnék el, a döntések alapja pedig a minőség, a megbízhatóság és a határidők pontos betartása. A transznacionális vállalatok zöme a városi központú, vagy a megyékben lévő hasonló feltételeket nyújtani tudó KKV-k mellett is általában korábban már jól bevált – főként külföldi telephelyű – beszállítóit preferálja, esetleg a saját részlegeiben előállított termékeket építi be, ezzel is növelve profitáramlását, illetve annak kézbentartását. Saját részlegek fenntartása, illetve saját leányvállalattal történő beszállítás azért is érdemes egy transznacionális vállalatnak, mert azokon keresztül, a transzferárak segítségével pénzügyileg is könnyebben manőverezhet.

A visszaesés mindkét település esetében egyfelől a termelés drasztikus csökkenésében, a vállalatok által fenntartott szolgáltatások és támogatások visszaesésében – önkormányzatokat, klubokat, lakásfenntartó és egyéb intézményeket segítő, működtető támogatások –, másfelől a munkanélküliség kialakulásában és növekedésében követhető nyomon. Az ország legtöbb területével szinkron folyamatokban azonban előbb Székesfehérváron és környékén, majd az 1990-es évek második harmadától Tatabányán és környékén is változás következett

be. A válság nem terjedt tovább, hanem a folyamat megfordult és erőteljes gazdasági növekedés indult be mindkét településen, ami töretlenül tart a mai napig is. *A pozitív fordulat pedig mindkét esetben a helyi társadalmi-gazdasági szereplők helyzetfelismerésének volt köszönhető.* Ennek során a városok korábban kialakult helyzeti előnyeikre, meglévő erősségeikre (ipari kultúra, olcsó és fiatal munkaerő, oktatási háttér, kitűnő közlekedési és infrastrukturális bázis, nemzetközi kapcsolatok, piacközelség) olyan *befektetési és városfejlesztési politikát dolgoztak ki*, mellyel vonzóvá tették magukat a nemzetközi, tőkeerős transznacionális cégek számára. Ennek *elemei: adókedvezmények, infrastruktúra-fejlesztés, gyors hatósági ügyintézés, 'multi-barát' várospolitikai, városmarketing, ipari területek kijelölése, átképzések, megbízhatóság és kiszámíthatóság, referencia.*

Székesfehérvár esete

Székesfehérvár korábbi hagyományos fejlődése ellenére a hetvenes–nyolcvanas évekre az akkori magyarországi viszonyok között szocialista jellegű iparvárossá vált. A város lakossága ekkorra elérte a 110 ezer főt, ami 40 ezer fővel volt több, mint a háború előtti népességszám. Az emelkedés elsősorban a fiatal munkaerő beköltözésének volt köszönhető, akik elhagyva a falvakat a város újonnan épülő lakótelepein telepedtek le. Az ipari foglalkoztatottak száma 1989-ben már közel 30 ezer fő volt, akik főleg a Videotonban, a Könnyűféműben és az Ikarusnál dolgoztak. A kilencvenes évek elején bekövetkező változások – az országos folyamatokhoz hasonlóan – a helybéli nagyvállalatokat is érintették, aminek következtében Székesfehérvár 1989–1993 között válságövezetnek számított, bár az első beruházók már 1991–92-ben jelezték letelepedési szándékaikat (Philips, IBM, Stollwerck). A megyében a regisztrált munkanélküliek száma 1993-ban érte el a maximumot, mintegy 30%-os értékkel (Leveleki 1996).

Rövid távon hathatós gazdaságfejlesztési eszközt az ország rendszerváltozás-kori helyzetében szinte csak a külföldi cégek munkahelyteremtései, működő tőkájük és beruházásaik jelenthettek. Székesfehérvár részéről a legfontosabb kedvezmény az volt felőlük, hogy az iparüzési adót csak 1995-ben vezették be a városban. Előtte minden új beruházás öt évre mentességet kapott, további öt évre pedig 50%-os kedvezményt. Ezzel gyakorlatilag infrastruktúra-fejlesztési és egyéb városfejlesztésre fordítható forrásokat engedtek el átmenetileg a későbbi – feltehetőleg nagyobb – haszon és hasznosság érdekében. Ez az időleges forráshiány azonban érezhető a város elmaradó, elhúzódo fejlesztéseiben². Az infrastruktúra nem tudott lépést tartani az ipari fejlődéssel, elmaradtak egyes városrészek csatornázási feladatai, elhúzódtak a rekonstrukciós munkálatok (pl. panel épületek, könyvtár, színház stb.), hitelekkel kellett felvenni, a felsőoktatási és kutatási bázis stagnált, a vállalatok vezetőinek lakhatási gondjai alakultak ki az ingatlanpiac hiányosságai miatt és az idegenforgalom, vendéglátás sem jutott elegendő forráshoz férőhelykapacitásának fejlesztése, átalakítása kapcsán. Ezek a mindig felszínen lévő problémák csak ideiglenesen tolódtak, ma már megoldásuk zömében folyamatban

van, jelenleg a források előteremtése nagy többségben biztosított, vagy a közeljövőben biztosítható.

A betelepült transznacionális nagyvállalatok³ Székesfehérvár gazdaságára gyakorolt legfontosabb *pozitív hatása* – amely Tatabányán egyelőre részleges –, hogy leányvállalataikon keresztül a várost is bekapcsolták a világgazdasági hálózatokba, valamint nagymértékű szerkezeti és technológiai változást hoztak létre. Emellett munkahelyeket teremtettek, így minimalizálva a munkanélküliséget (mára már munkaerőhiány is fellépett: a 22–23%-os 1992–93-as munkanélküliségi ráta 6% körüli értékre csökkent), és diverzifikálták a gazdasági szerkezetet. Jelentős hatást gyakoroltak a helyi gazdasági folyamatokra – 3,5 milliárd forint folyik be a városba iparüzési adóból –, összességében kedvezően befolyásolták a térségi gazdasági környezetet a piaci és ellátási viszonyok átalakításán keresztül is. Ma már a város és agglomerációjának helyzete és jövője nagymértékben a transznacionális vállalatok jelenlététől és termelési-gazdálkodási viszonyaitól, azok változásaitól függ. Egyelőre a fejlődés töretlen, hiszen új ipari csarnokok épülnek, bővül a termelés és a foglalkoztatás, virágzik a kereskedelem. 1992 óta több mint 100 Mrd forint külföldi működőtőke érkezett a városba.

Negatívumaik azonban mindkét település esetén hasonlóak és többrétűek: háttérbe szorítják a környékbeli termelőket – speciális termékek esetén esetleg a hazai gyártók egészét is –, visszaszoríthatják a hazai kutatásokat, fejlesztéseket, termékeket külföldön értékesítik, profitjukat zömében nem forgatják vissza, hanem kivonják a város – és az ország – gazdaságából, kizsákmányolják a munkaerőt és intenzíven használják fel az egyéb termelési eszközöket is. Ezek a vállalatok zömében a környékbeli, olcsó, szakképzetlen, betanított munkaerőt foglalkoztatják – a munkaerőhiányt a lakáshiány is fenntartja –, adókedvezményeket élveznek, és kibocsátásaikkal Székesfehérvár környezetét szennyezik. Vezetői pozícióikat külföldiek töltik be, beszállítóik is zömében azok, legdinamikusabb részlegeik (K+F) pedig általában nincsenek itt. Érdekeik globális érdekeket képviselnek, nem helyit, nem Székesfehérvár és környéke érdekeit, kapcsolatuk egysíkú a társadalmi-gazdasági szereplőkkel és a város vezetésével.

A sikerek után ma újabb problémák elé néz Székesfehérvár, ugyanis a korábbi befektetés-ösztönző politika betelepülő cégeknek nyújtotta kedvezményei lejártak, elavultak. A transznacionális vállalatok viszont továbbra is igényelnék azokat, hisz befektetésük legkedvezőbb megtérülési lehetőségét keresik, szeretnék a korábbi állapotokat fenntartani. Ahhoz, hogy a transznacionális vállalatok maradjanak és a város érdekei is érvényesüljenek, a korábbi stratégiák átalakítására van szükség. Ehhez az egyik lehetséges út, hogy a problémákat Székesfehérvár vezetése és társadalma a transznacionális cégekkel együttesen orvosolja. A megoldás hosszabb időt igénylő folyamat, azt már korábban, a rövid távú érdekek és hasznok idején, azokkal párhuzamosan kellett volna végrehajtani, elindítani: ebben az esetben már most lennének eredményei.

Legfontosabb cél, hogy a város és a transznacionális cégek egyeztessék hosszú távú stratégiáikat a megfelelő – már meglévő, illetve létrehozandó – fórumokon.

Azokhoz pedig már hozzá tudják rendelni mindkét oldalról a másiktól várt fejlesztési igényeket, elvárásokat, és a maguk nyújtotta lehetőségeket, kedvezményeket, beruházásokat. Majd minden területen körvonalazhatók lennének a kapcsolódó konkrét feladatok. A transznacionális cégek számára fontos, hogy hosszú távon biztosítva lássák a belső és külső körülményeik stabilitását, további növekedési, terjeszkedési lehetőségeiket, és hogy megfelelő minőségű alapanyagokat, munkaerőt, szolgáltatásokat és piacokat tudjanak elérni.

Tatabánya esete

A fokozatosan szétterjedő, az egyes időszakokban változó ütemű, de mindvégig dinamikusnak mondható gazdasági és társadalmi fejlődés egészen az 1970-es évek végéig töretlenül kitartott Tatabányán és környékén. Tatabánya és térsége fejlődése nem természetes, belülről fakadó, koherens társadalmi-gazdasági érési folyamat része, hanem centralizált eszközökkel vezérelt, mesterséges folyamat volt. A térség ásványvagyonának köszönhetően a nehézipar egyoldalú fejlesztése mellett a növekvő munkaerő-igény miatt a város igen gyorsan, de gyökerek nélkül fejlődött az 1950-es évektől. Már a hetvenes években érezhető volt azonban, hogy a gazdaságtalan termelés korábbi volumene nem tartható fenn. Az eocén-program kifulladását követő átmeneti stagnálást a gazdasági-társadalmi átalakulással járó transzformációs válság következtében kiterjedő recesszió követte, ami mintegy egy évtizeden át az 1990-es évtized közepéig húzódtott.

A korábbi iparszerkezet rendkívül gyorsan szétesett a bányászat, a kohászat és az egyéb energiaigényes ágazatok (pl. cementgyártás, építőanyag-ipar) látványos leépülésével, és a térségben csaknem 20 ezer munkahely szűnt meg. Folyamatosan leépült a bányászat, bezárt az alumíniumkohó (elavult berendezései és nagy energiaigénye miatt már az 1980-as években gazdaságtalanul működött) és a cementgyár, jelentősen csökkentette, illetve átalakította termelését és létszámát a BHG, az élelmiszeripar, a gyapjúfonó, és leállt több, főleg nőket foglalkoztató fővárosi központú üzem is (szolgáltató szövetkezetek, vegyes-javító vállalatok, alkatrész-gyárak stb.). Ezek alapján tehát Tatabánya és térsége igen kedvezőtlen helyzetben érkezett el a rendszerváltást követő gazdasági átalakulás időszakához. A válságot mélyítették a roncsolt, szennyezett környezet, a lepusztult ipartelepek, az egyoldalúan képzett munkaerő, a felsőoktatási intézmények teljes hiánya, a szocialista jóléti intézmények működtetésének terhei is (Marelyn-Kabai-Dénes 2001).

A kilencvenes évek elején a nagybefektetők még elkerülték Tatabányát és térséget, de a kisebb cégek – 30–150 főt foglalkoztatva – már megvetették lábukat. Az alumíniumkohó üzemépületeiben például 1996-ban már tíz kft. működött, és közülük mindössze három kötődött az alumíniumiparhoz.

A leépülési folyamatok lehetőség szerinti késleltetése és hatásainak mérséklése mellett is magasra szökött a munkanélküliség, tetőpontját 1993 végén érte el, ekkor a térségben több mint 12 ezer ember vált munkanélkülivé, ez az érték Tatabányán

elérte a 6 ezer főt (9,7%). A munkanélküliség csökkenése 1994-től azonban csak átmeneti maradt a városban, jelezvén, hogy további szerkezeti és egyéb feszültségek maradtak a gazdaságban és legfőképp az intézményrendszerben. Egyre inkább jellemzővé vált az is, hogy a bezárt üzemek több ezres magasan kvalifikált munkaereje a távolabbi ipari központokba – Budapest, Győr, Székesfehérvár – kezdett ingázní, és talált magának új megélhetési forrást. Ez a folyamat máig nem fordult vissza, és valószínűleg csak néhány újabb biztonságban és gyarapodásban eltelt év után rendeződik a város számára is érezhető módon.

A kiterjedő recesszió fékezésére, megállítására különböző, hol sikeres, hol kevésbé sikeres önkormányzati akciók, szakmai és ágazati összefogások, egységes tervezések, fejlesztések és fellépések indultak, de ezek 1996-ig kevésbé éreztették hatásaikat. Az önkormányzatok mindössze a helyi gazdaságfejlesztés körülményeinek alakítását segíthetik elő, valójában a gazdasági szereplők döntenek majd azt el, hogy az így kialakított keretfeltételek mennyire felelnek meg számukra. A megfelelő eszközöket és forrásokat azonban zömében önmaguknak kellett előteremteni, illetve a beruházásokhoz szükséges infrastrukturális feltételeket megfelelő színvonalon biztosítani mindamelllett, hogy a törvényben előírt településüzemeltetési közfeladataikat is kielégítő színvonalon teljesítsék. Ezt megfelelően és sikeresen alkalmazták, hiszen a gazdaság átalakításához a külső akarat és forrásbevonás általában csak megfelelő színvonalú szolgáltatás és önrészesedés hozzáadásával, jelentős feladat átvállalással történhet, amivel a térség meghatározó központjában éltek is. Megalapozott központi előkészítő és tervezett fejlesztő munka indult be az önkormányzat közreműködésével, az eredmények azonban különböző – részben kormányzati, részben helyi – okok miatt csak megkésve váltak valóra. Az időbeli eltolódás legfőbbképpen a központi elvonások hirtelen megnövekedése miatt bekövetkező átmeneti önkormányzati likviditási problémákra vezethető vissza⁴. Ez a többrétű folyamat a várost kiszolgáltatott helyzetben találta, aminek következtében elindult önállósodása: növelte saját bevételi forrásait, javította vagyongazdálkodását, karcsúsította az alkalmazotti létszámot a közzsférában (ez Tatabányán csaknem 450 főt érintett), racionalizálta az ingatlanhasznosítást és a beszerzéseket, módosította részesedéseit a különböző – általában szolgáltató – cégekben, és átgondolta befektetéseit, beruházási terveit, megbízásait. Az okok más része a rendszer rugalmatlanságából, az előre tervezés hiányából adódik: az átalakításokat semmi nem kényszerítette ki korábban, csak akkor, amikor ténylegesen szükségessé váltak. Amíg lehetett, a város elhalasztotta a stabilizációt, és az intézkedési csomagot 1995 elején foganatosította⁵ (Szirmai et al. 2001).

A hitelfelvétel és kötvénykibocsátás nagy részben az elindult infrastruktúra-fejlesztések befejezését szolgálta az évtized első harmadában, más részüket azonban már működési célokra kellett felvenni, ami szintén a fejlesztések komoly késleltető tényezőjévé vált (a helyi adóbevételek 1993-ról 1994-re emelkedtek meg jelentősebben, mintegy 50 millió forinttal) (Bencsik 1996). A gazdaság átalakítása

előkészítésének legfontosabb momentumai a következők voltak ebben az időszakban:

- vállalati intézmények megmentése (sport- és kulturális létesítmények) és felújításuk;
- infrastruktúrafejlesztés – 1) telefonhálózat-fejlesztés (Tatabányán 1990–1995 között háromszorosára nőtt a bekötött fővonalak száma); 2) csatornahálózat-fejlesztés (főleg a külső városrészekben); 3) villamos energia- és gázhálózat-fejlesztés (a távfűtés miatt kevésbé jelentős magában a városban); 4) úthálózati javítások, burkolások; 5) közterület- és park-hasznosítás, valamint a zöldfelület-gazdálkodás javítása;
- oktatás- és képzésfejlesztés – egyértelműen Tatabánya vált a megye oktatási központjává: a megyei gimnáziumi hallgatók pl. 45%-át fogadja a város, a felsőoktatás is ekkor épült ki (Modern Üzleti Tudományok Főiskolája, 1992), egyházi és alapítványi intézmények jelentek meg, és Nemzetközi Kreatív Zenepedagógiai Intézet alakult (1993);
- kulturális fejlesztések (színház és levéltár, közösségi ház);
- rekultiváció;
- önkormányzati intézmény racionalizáció és vagyongazdálkodás javítás; helyi gazdaságfejlesztés – gazdaságfejlesztő szervezet létrehozása⁶, fejlesztendő iparterület kijelölése, ipari parkká fejlesztése és a beruházók számára vonzóvá alakítása; és
- vállalkozásbarát adópolitika bevezetése⁷.

A fő szempont szerint olyan üzemeket kellett Tatabányára csábítani, amelyek megváltoztatják a város nehézipari jellegét: azonban nem az ipari befektetők voltak az elsők, akik Tatabányán telket igényeltek beruházásaikhoz, hanem a kereskedelmiek. A rendszerváltás után szinte azonnal megjelentek a nagy nemzetközi kereskedelmi áruházláncok (Profi, Spar, Penny Market, Obi, Kaiser's, Drogerie Markt, Tesco stb.) és az olaj- és benzinforgalmazók (pl. Total, Aral, Bp, Schell, Jet stb.), melyekből egyértelműen óriási hiány volt korábban. Az 1996-tól kialakított zöldmezős területen pedig – 1997-től ipari park – üzemek sora működött már korábban is (kenyérgyár, Parmalat Rt., Mikrolin Ipari Szövetkezet, ALPLA Csomagolóanyag Gyártó Kft. stb.). Tatabánya iránt a látszólagos érdektelenség 1995-ben tört meg: ekkor jelent meg az első nagyberuházó – Suoftec – a városban.

Az eleinte betelepülő cégeknek még fontos volt az *erőmű* megléte, mert ekkor nagy energiaigényű vállalatok érkeztek ide. A későbbiekben vált egyre meghatározóbbá, hogy az ország nyugati határán minimálisra zsugorodott a *szabad munkaerő*, e térségben pedig gyakorlatilag még korlátlanul rendelkezésre állt. Szerencsére az elsőként betelepített cégek elégedettek voltak Tatabánya *szolgáltatásaival* és a város által nyújtott egyéb lehetőségekkel, aminek hatására javult Tatabánya és környéke *nemzetközi imázsa* is. Az ennek kapcsán felgyorsuló vállalati megtelepülések⁸ egyetlen gátló tényezőjévé az ipari víz hiánya vált. Ezt azzal küszöbölték ki, hogy a cégek nagy vízigényű egységeit a nyergesújfalui ipari parkba telepítették. Később az eleinte kialakított ipari terület vált kicsivé, amit

Környe irányába bővítettek ki (a betelepülők általában jóval nagyobb területet vásárolnak fel, hogy hosszú távú fejlesztéseiknek is helyet tudjanak biztosítani a későbbiekben, ha a vállalkozás sikeresen beindul és működik). Mára a befektetett külföldi működőtőke nagysága meghaladta a 70 milliárd forintot a városban, mely során mintegy ötezer új munkahely létesült 1990 óta (Bencsik 2000).

Tatabánya erősségévé vált az összehangolt, teljes körű ügyintézés elvégző gazdaságfejlesztő társaság megléte. Kétirányú munkát végeznek, egyrészt a transznacionális vállalatok igényeit próbálják maximálisan kielégíteni, másrészt különböző segítségekkel, akciókkal a helyi vállalkozásokat, a potenciális beszállítókat is serkentik. Kutatásainkból kiderült, hogy véleményük szerint a megtelepedés további fontos tényezői, hogy a terület adottságai olyan iparágak letelepedését teszik lehetővé, amelyek *megettérülése* viszonylag *gyors* és jól előre jelezhető. Ehhez nagyban hozzájárul az *ágazati együttműködés* lehetősége is, különösen az autóipari és elektronikai klaszter esetében (az FCI pl. a Suzukinak és az Audinak szállít kábeleket). A *kooperáció lehetősége* tehát jelentős választási szempont, mivel az ide érkező cégek főleg nem helyi együttműködések próbálnak kiépíteni, hanem a győri és a székesfehérvári munkaerőhiány miatt települnek az érintett városok között fekvő Tatabányára. Lassan a város szűk környezetében is kialakuló munkaerőhiány miatt azonban egyre inkább Oroszlányba és Tatára, valamint környékükre is megindul a betelepülés (Szirmai et al. 2001).

További versenyelőnyt jelent a térség *földrajzi elhelyezkedése* is, amely kitűnő, illetve a gazdasági fejlődést nagyban segítik a környező városokban (Győr, Székesfehérvár, Dorog, Esztergom) *már működő ipari parkok*. Ezek mellett fontos szempont *a térségben nagy mennyiségben rendelkezésre álló munkaerő*, mely zöme – mintegy 2000–2500 fő – a megélhetés miatt az állandó ingázást is vállalja. A munkaerő szakmai fejlesztése, átképzése mindenhol megoldott, az önkormányzatok a vállalatokkal összefogva is folyamatosan indítanak *közös képzéseket*.

Összegzés

A Közép-dunántúli régió, azon belül Székesfehérvár és Tatabánya gazdaságának átalakulásában kiemelkedő szerepe volt a külföldi működőtőke megjelenésének. Az ország más területeihez hasonlóan nem volt más út a válságból való kilábalásra. Az azonos gazdaságfejlesztési stratégia követése a két város esetében azonban, mint láttuk, jelentős eltéréseket is mutat. A helyi társadalom különböző aktorai más-más véleményeket fogalmaztak meg az elért eredmények, a települések fejlődése, sikere, jövője vonatkozásában.

A multinacionális vállalatok megjelenése megoldotta a foglalkoztatási problémákat, melynek eredményeként az évtized végére a munkanélküliség országos átlag alatti értéket mutat, sikerült a kis- és középvállalkozói szektor egy részét bevonni a termelési folyamatba, a társadalmi elégedettség mértéke is fokozatosan emelkedett az elmúlt évtized során. Ezek azonban mind-mind mennyiségi mutatók, nincs mögöttük a gazdasági fejlődéssel szinkron társadalmi

fejlődés, a problémák látszólag oldódtak meg, hiszen a multinacionális cégek a beszállítók lévén óriási gazdasági függőségben vannak, maguk is kiszolgáltatott helyzetet teremtenek, melynek oka lehet az is, hogy nem integrálódtak a helyi gazdaság szövetébe. A városok hosszú távú stratégiájában a gazdaság fejlesztése mellett biztosítani kell annak fenntarthatóságát és a társadalmi fejlődés lehetőségét.

Jegyzetek

- ¹ Az első nagyüzemek a múlt század végén indultak Tatabánya környékén (szénbányászat 1896, erőmű 1898, majd beindult a brikett- és karbid-gyártás, fejlődött a gépipar). A környék jellegzetes iparágai a 20. század elejére–közepére formálódtak ki igazán és határozták meg egyre erőteljesebben a térség iparszerkezetét. Ezek Tatabánya esetében a következők voltak: szénbányászati tevékenység, energiatermelés, cementgyártás, építőanyag-ipar, gépipar, alumíniumkohászat és elektronika.
- ² A városban nettó 5 millió Ft árbevétel alatt továbbra sem kell iparüzési adót fizetni, 100 milliós forgalom felett pedig 5% kedvezmény jár (az iparüzési adó mértéke 2%). 1 Mrd Ft-os forgalmon túl pedig 3 évre jár 50%-os kedvezmény. Ez az adópolitika tehát egyszerre segíti a kisebb vállalkozásokat és az igazán nagyokat is.
- ³ Pl. Alcoa, Denso, Emerson, Parmalat, Visteon, Ibm Storage, Loranger, Philips, Punch, Stollwerck, Jsch, Shell, Lignum, Brunswick, Tesco, General Plastics, Ttl, United Biscuits stb.
- ⁴ Az SZJA-, illeték- és reálértéken számított normatív bevételek csökkenése miatt kialakuló városi forráskiesés számítások szerint meghaladta az 1,5 Mrd Ft-ot 1995-ig.
- ⁵ Lásd pl. a Bokros-csomagot az ország egészére vonatkozóan. Tatabányán ezt valamivel korábban megtették, 1995 legelején.
- ⁶ Tatabányán egy, a kanadai külügyminisztérium és a város között 1995-ben létrejött szakértői megállapodás keretében a P.A. Conseil tanácsadó cég kanadai szakemberei az ipari fejlesztések lehetőségeit, a város pénzügyi és a térség emberi erőforrás feltételeit vizsgálták, hogy ezzel is elősegítsék a város gazdasági szerkezetváltását és külföldi befektetőket vonzzanak a térségre. Ajánlásukra és támogatásukkal alakult meg a gazdaságfejlesztő szervezet is 1996 májusában.
- ⁷ Tatabányán a helyi adómentesség időtartama a beruházás értékétől függ és az újonnan induló, valamint termelő beruházások számára elérhető, viszont különböző kedvezményt kapnak – az adó mértékének százalékos csökkentése, elengedése – az adómentességi határt el nem érő beruházók is.
- ⁸ Pl. Suoftec, SCI, FCI, Grundfos, Artesyn, Buckbee-Mears, ECI, EWCS, Benckiser, Alpla, Dincox, Donprint, Spanset, Zenon, Impreglon, Roka-Werke, Inox, Euro-Exedy, Selina stb.

Irodalom

- Árva L. (1995) *Külföldi tőkeberuházások Közép-Kelet Európában*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Árva L. (1998) *Globalizáció és külföldi tőkeberuházások Magyarországon*. Budapest, Kairon Kiadó.
- Baráth G.–Molnár B.–Szépvölgyi Á. (2001) Területi egyenlőtlenségek a Közép-Dunántúlon. – *Tér és Társadalom*. 1. 111–129. o.
- Bencsik J. (1996) *Önkormányzati gazdálkodás és helyi gazdaságfejlesztés Tatabánya városban*. Kézirat. Tatabánya.
- Bencsik J. (2000) *Megmenekültünk! (?) – A gazdasági szerkezetváltás tíz éve Tatabányán 1990–2000*. Tájékoztató. Tatabánya.
- Diczházi B. (1997) Külföldi tőkebefektetések hatása a regionális gazdaságra. – *Tér és Társadalom*. 2. 67–91. o.
- Diczházi B. (1999a) *A külföldi tőke szerepe a privatizációban*. Budapest, GJW-Consultatio.
- Diczházi B. (1999b) *A magyar gazdaság növekedési szektorairól*. Budapest, GJW-Consultatio.
- Findrik M.–Szilárd I. (2000) *Nemzetközi versenyképesség – Képességek versenye*. Budapest, Kossuth Kiadó.

- Hamar J. (1999) A külföldi működőtőke és az egyensúlyi problémák. – *Info-Társadalomtudomány*. 9. 35–46. o.
- Leveleki M. (1996) Székesfehérvár a társadalmi-gazdasági változások korában. – *Mozgó Világ*. 10. 73–82. o.
- Marelyn K.J.–Kabai I.–Dénes A. (2001) Hatékony közigazgatás és kommunikatív önkormányzatok II. – *Comitatus*. 5.
- Meskó A. (szerk.) (2000) *A külföldi működő tőke Magyarországon 1997–1998*. Budapest, KSH.
- Nemes Nagy J. (2001) Az ezredvég regionális folyamatai Magyarországon: átfogó átalakulás-egyedi fejlődési pályák. – Maarten K.–Nemes Nagy J. (szerk.), *Helyi fejlődés, intézmények és konfliktusok a magyarországi átmenetben*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék. 23–35. o.
- Simai M. (2000) *Új trendek és stratégiák a világgazdaságban*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 267–272. o.
- Szirmai V.–A. Gergely A.–Baráth G.–Molnár B.–Szépvölgyi Á. (2001) *Tatabánya és térsége (Tata és Oroszlány) társadalmi gazdasági kapcsolatrendszerei. – A versenyképesség növelésének tényezői*. Kézirat. Budapest.
- World Investment Report 1998*. (1998) UNCTAD.
- World Investment Report 1999*. (1999) UNCTAD.

THE ROLE OF FOREIGN CAPITAL IN THE TRANSFORMING ECONOMY OF CENTRAL TRANSDANUBIA

GABRIELLA BARÁTH – BALÁZS MOLNÁR–
ÁKOS SZÉPVÖLGYI

The emergence of foreign capital has played an outstanding role in the economic transformation of Central Transdanubia, especially in Székesfehérvár and in Tatabánya. As in other parts of the country there were no alternative ways from recovering from the crisis. However, as we can see there are significant differences between the similar economy development strategy of the two cities. Different actors of the local society had different opinions on the development, the success and the future of the settlements.

The emergence of multinational companies has solved the problems of employment and as a result of it unemployment rate is under the national average by the end of the decade. Some of the small and medium sized enterprises were involved into the production process and social satisfaction increased in the last decade. However all of these are quantitative factors and they don't show the social development connected to the economic development. Problems were solved only in the surface, as multinational companies are not integrated into the local economy and strongly depend on their foreign partners. In the long-term strategy of the cities beside economy development, it is necessary to ensure sustainability and the possibility of social development.